3 1761 06632911 1

brief
PTA
0059396

30 р

КАРЛО МАЙ

СЕРДЕШНЯ МАТИ

оповідання з мандрівки

Карло Май

СЕРДЕШНЯ МАТИ

serdeshnâ maty : opovidannâ z

оповідання з мандрівки

по Курдистані

mandrivky po Kurdystan

(Переклад з німецького)

ДК

ЛЬВІВ 1922

Накладом Видавництва

„ДОБРА КНИЖКА“

PTA
0059396

JUN
3
1983

Печатня ОО. Василіян у Жовкві — 1922

13. 21. 41500

Фатіма Маріяг

и їхали в трійку. Я, мій — як він себе любив називати — „оборонець" Гаджі Галеф Омар і кавас*) Козем. Виїхавши з Керкук пустились ми до Сулеймані, звідсі до Ревандіс, щоби перебратися на перську сторону до урмійського озера. Наш кавас радив нам їхатив здовж річки Сави; я обставав притім, щоб їхати попри річку Сідака. Бажаючи їхати вздовж Сави, треба було колувати, а кавас боявся Коснав Курдів, що в той час кочували вздовж тої ріки. Ті Курди то дійсно нарід дуже дикий та розбишацький; але я знаючи, що всі кочуючі Курди не інакші, поставив таки на своїм. Гаджі Галеф також годився зі мною, звернув коня на право, куди плили води річки Сідака, я за ним, тай кавас хоч-не-хоч мусів їхати за нами.

*) Поліцай

**) Нарід, що живе біля Персії, магомеданської віри

„Ідьте їдьте“ — говорив він — „поїдете ви, собі на загибіль, коли не хочете мене слухати. Я знаю тих Коснав-Курдів. Вони жиють між собою в вічній війні. Їх є два племена Мір Магмалі і Мір Юссуфи; одні кочують і пасуть свою худобу по лівім, другі на правім боці ріки. Сі два племена жиють у безустанній незгоді; але як прийдеться напасти на чужинця, тримають разом. Заверніть, заверніть, бо проти них уся моя власть і сила нічим!“

„Хоч не говоривби ти про свою власть та силу!“ — перервав йому Галеф. „Знаємось на ній; твоя сила така як того комара, що летить, як дунути на нього.“

Кавас не відповів нічого. Ми їхали дальше. Над ранком опустили ми Ревандіс, а тепер минуло вже полудне. Втертий шлях скінчився; коні йшли звільна по ріняках, що грубо вкривали береги річки. Їзда йшла дуже пиняво, коні мучилися. На щастя по якімось часі розвинулась перед нами широка долина заросла високою травою Коням стало лекше під ногами, ступали скоріш і нам обоїм їхалось якось веселіше. Кавасові було щось не до смаку, посумнів. Не видючи в траві ніякого сліду, був я майже певний, що з Курдами не стрінемось. Але ошукався. Я не брав того в рахубу, що оба племена Курдів,

жиючи з собою у вражді, саме длятого, ні одні, ні другі не запускаються зі своїми чередами близько ріки. Кочували в лісі, а товар випасали на полях.

Переїздили ми крізь гущавник, як нараз почув я, що хтось десь далеко перед нами кличе помочі. По голосі пізнав я, що це жінка. Треба рятувати; потиснув коня й далі вперед крізь корчі. Галеф за мною, а кавас стримав свого коня й зачав кричати:

„Здержіться, здержіться! ефенді, пане, прошу сховаймося тут в корчах! Най собі кричить, кому хочеться кричати! Коли вліз у небезпеку, хай його чорт бере!"

Розуміється, я не зважав на його перестороги, їхав дальше. Крик не уставав і чим раз змагався. Виїхавши з корчів побачив я долину, на ній жінку, що не бігла, але гнала з усієї сили і кликала рятунку. Гнала до ріки. Побачивши нас, пристанула, звернула в бік і кричучи гнала дальше як божевільна.

„Аллагі, Валлагі, Таллагі! Ся жінка божевільна" — кликнув до нас кавас „Нема нікого, а вона втікає і кричить!"

Та в тій же хвилі побачили ми, що не даром кликала вона рятунку: з корчів вибіг пес далі другий а там і третій. Були се великі бурі курдийські пси тієї раси, що їх

Курди називають Таци. Такий пес, завбільшки добре теля, не має вправді доброго нюху, але як уже раз впаде на дослід, то не поступить з нього; а як здибить кого, так зараз за горло і роздирає. Такі то пси

гнали за тою жінкою; вона була в великій небезпеці. Доженуть — так по ній. Я мусів їй помогти, отже пустився до псів.

„Стань, стань, дай спокій! Пси стягнуть тебе з коня й розідруть!" кричав за мною кавас.

Та я не зважав на нього. Гнав, щоби зблизитись на стріл. Потім здержав коня, зложив — три стріли і три пси лежали на землі. Жінка однак утікала дальше.

„Чекай!" кликнув я на неї. „Ти врятована, пси побиті."

Вона дійсно станула й обернулася а, побачивши, що пси лежать неживі, закликала:

„Ггайне ходег кез негкагне — Бог є всемогучий! Він вибавив мене. Йому слава й подяка від мене!"

Була так задихалась, що ледви змогла вимовити сі слова. Поклавши руки на груди поволі віддихала. Не була молода, мала може з сорок літ; її лице поорали морщинами радше клопоти, ніж старість. Убрана була вбого, в якусь синяву довгу сорочку. На голові мала намітку.

„Чи ти сама псів роз'ярила, чи хто пустив їх на тебе?" спитав я.

„Пустив, пустив!" відповідала вона все ще не могучи дібрати віддиху. „Вони мали мене роздерти."

„Чиї ті пси?"

„Мір Селекі, начальника Мір Магмаллів тих рабівників, розбишаків, що нікого не пустять з життям, навіть слабої бідної жінки."

„Чимже ти його розгнівала?"

„Розгнівала? Він забиває без гніву; вбійство в нього то радість. Я загубила козу, мою єдину, що годувала нас своїм молоком, бо ми бідні люди і не мали лише ту одну козу. Я шукала її і прийшла над ріку. І лишенько моє; побачила її на другім березі. Перебрила воду й уже мала злапати мою бідну козу, як десь узявся Мір Селекі, той безмилосерний, найстарший розбійник, з ватагою своїх. Я просила в нього милосердя, бо ми в кровомесній вражді з його племенем; але він висміяв мене і пробив мою бідну козу. Відтак радили всі, що зі мною зробити. Нелюди не хотіли своєї зброї валяти кровю слабосилої, безборонної жінки, але вмерти таки я мала. Врадили, що мають мене затровити псами; хай пси мене розідруть. Я мала відбігти наперед до найближчих корчів, а опісля мали пустити псів. Я кинулась до корчів, та відтак крізь корчі дальш і дальш і кричала безустанку, благаючи в Бога помочі. Він же вислухав моєї просьби й вирятував мене через тебе пане. Хай Його імя буде прославлене на вік."

„То їдуть воївники Мір Магмаллів може за тобою?"

„Їдуть, їдуть певне по мойого трупа."

Не договорила. Нагадавши собі воїзників Мір Маргалів, оглянулась мимоволі й побачила їх, як через корчі доїзджали до нас. „Оттам вони їдуть, там!" крикнула перелякана. „Втікай, інакше по тобі! Я втікаю також!"

І пустилась просто до ріки, щоб рятуватися на другий беріг. Кавас, що все далеко був від нас кричав також:

„Утікаймо, втікаймо, втікаймо!" Тимчасом Курди побачили побиті пси й вимахуючи зброєю з криком пустились на нас. Було їх дванацять. Мій Гаджі Галеф зняв свою подвійку*) з плеча і спокійно спитав:

„Чейже не будемо втікати?"

„Ні! Стань подалік мене і стріляй якщо не стануть, але тільки до коней. Годі нам датись обскочити."

Я вложив три нові набої в кріс і став готов. На двіста, стопятьдесять, сто кроків зближилися до нас, я крикнув на них:

„Стій! стріляємо!"

Дванацять проти двох! Вони відповіли глумливим сміхом і їхали дальше. Сім, як бачив я, мало рушниці. Їх не боявся я также як і тих пятьох, що тримали списи наставлені на нас.

*) Подвійка — рушниця з двома цівками

„Коні двох перших їздців!" кликнув я до Галефа. — „Добре" — відкликнув він до мене й у той мент вистрілив двічі, а я тричі. Пять коней лягло; їздці поспадали. Два чи три коні зараз за ними, пошпоталися на постріляних і попадали також. Через те повстало між ватагою замішання. Ті, що ще сиділи в сідлах, здержались з-на трицять кроків перед нами між тим коли інші підносилися і кленучи оглядались за своїми кіньми.

Дивлячись на них бачилось, що годі їм довіряти; але проте не дуже я їх страхався. Списами не могли нам тепер нічого зробити, а їх кріси, були ще тії з кремінем*). Їх одяг світився всякими барвами; Курди люблять скільки змога ріжнобарвно вбиратися. В одного з них, що мав аж пістоля, сидів на голові турбан**) широкий може три стопи. Він був провідником; під'їхав ще кілька кроків наперед і зачав кричати до нас:

„Аллаг хай погубить вас! Ви зійшли з розуму чи що, що відважуєтеся на нашій землі до нас стріляти? Що ви за одні, собаки?"

„Ми чужинці" — відповів я буцім не чув його посліднього слова.

„То розуміється само собою. Якби ви не були чужинцями то стереглибся отвирати собі

*) Зявій. — **) Давно запалювано порох у рушниці кремінним замком

ворота певної згуби. Ваші душі належать уже до пекла. Наші кулі занесуть вас туди!"

Хотів своєю рушницею змірятися. Я звернув свій кріс на нього і крикнув: „Долів кріс, або куля в лоб!"

„Тумане!" кпив він собі з мене. „Ваші стрільби повистрілювали!"

„Моя стріляє безустанно. Вважай!"

Я дав два, три, чотири стріли до його коня. Кінь повалився. Він упав а кріс випав йому з рук.

„Аллаг, Аллаг!" бурмотів зі злістю підносячися.

„Звідки ти взяв таку рушницю? Дідько тобі зробив? Як називаєшся?"

Назватись по німецьки не було тут на місці. Тому то я назвав себе тим назвиськом, яким кликав мене мій арабський товариш.

„Я християнин з чужого далекого краю а звуть мене Кара Бен Немзі ефенді."

„Християнин собака? Хай тебе Аллаг проклене! Здихай з моєї руки!"

Підняв свою рушницю, щоби зложитись на мене, та здержав його один з їздців. Шепнув йому до уха так, що міг і я почути:

„Стань! повбиваєш нас усіх! Кріс сього християнина стріляє сто, двіста, тисяч куль-раз-по-раз і не треба його набивати. Я його

знаю! Він усіх нас вистріляє, заки зберемось до стріляння."

„Що-що ти кажеш?" питав начальник; а сам спустив свою рушницю й упялив очі в говорячого їздця.

Їздець говорив ще щось до нього та по тихо, що я не міг нічого дочути. Говорив щось і до других воїв і то досить довго; так мав Галеф час набити свою подзійку. Курди слухали говорячого з очевидним подивом і від часу до часу міряли мене очима, неначеб то я був яким новим дивом. Я сам був дуже цікавий дізнатись, звідки той чоловік міг мене знати. Коли скінчив свою мову, зробили коротку нараду, а опісля звернувся начальник до мене:

„Пане, був ти коли в Цібар-Курдів?"

„Був."

„Гостив у їх начальника?"

„Я звик лиш у начальників гостити" — відповів я згорда.

„Так ти той сам чужинець, що племя Гаддедіїн вирятував від загибелі; що три племена їхніх ворогів звабив на долину Дераш і там змусив їх піддатися?"

„Той сам."

„А сей малий чоловік, що з тобою, може твій слуга Гаджі Галеф Омар, що тоді також був разом з тобою?"

„Так це, він."

„Коли ви тоті оба, то ми готові простити вам, як пристанеш на те, що я від тебе зажадаю?"

„Кажиж, чого хочеш?"

„Ти заплати нам найперш за коні, що ви нам постріляли."

„Може й за пси?"

„Розуміється! А друге, подаруєте нам усю зброю, яку маєте при собі."

„А третє?"

„Третє? Нічого. Ти видиш сам, що мало жадаємо. Пристанеш на ту згоду, так, єси моїм міван гемшегр (гість і приятель) і можеш так довго в нас пробувати, як вам сподобається й так безпечно начеби ви належали до нашого племіни.

А як я не приставби, то що?"

„То обійдемося з вами як з смертельними ворогами а промінні сьогодняшного сонця в послідне світитимуть вашому оку. Раджу тобі згодитись на моє мале жадання!"

„Ще воно мені не досить мале. Я покажу вам, що ще менше, далеко менше можете жадати."

„Не гадай собі того! Хто дав тобі правс стріляти моїх псів?"

„То мали роздерти жінку?"

„Так. Між нами й її племенем є кровоместь. Вона кромі того проклята шіїтка*) а навіть говорить про християнського Спасителя. Кров єї собакам! Вона зветься Фатіма Маріяг, хай пекло її знає!"

Отже та жінка була шіїткою. Суніти ненавидять шіїтів; обходяться з ними ще з більшою погордою як з „невірними". І про Спасителя вона говорила? Малаби вістка про Спасителя світа яким ось робом досягти її вуха а може навіть і серця? Може вона християнка? Як так, то мігби я два рази більш тішитися, що вратував її. Я відповів:

„Я християнин: вона говорить про мого Спасителя, тому вважаю себе шасливим, що постріляв твоїх псів. Якби ти не був пустив їх на бідну жінку, то булиб іще жили. Ти сам винен, що їх стратив. І коні маю я поплатити? А чи не накавував я вам здержатись? Не грозив вам, що стрілятиму коли не послухаєте? Ви не послухали, тому ми стріляли. Хтож привів до того, що ваші коні постріляні?

„Ти а не ми! Хто дав тобі право стріляти?"

„Я сам собі дав. Коли мене нападають, мушу боронитися. Подякуйте Аллагові, що

*) Магомедани діляться на дві секти — шіїтів й сумітів; одні других ненавидять.

я християнин. Найби я був магомеданцем, то пострілявби не лише коней, але й вас. А хочете мати нашу зброю? Щоби хіба положити нас трупом! Обійдуся без гостини і приязни такого чоловіка, що на безоружну жінку пускає псів. Ганьба тобі!"

„Мовчи!" буркнув до мене, „Скажи ще лиш одно таке слово а точитимуть тебе хроби сьогодня або завтра!"

„Ец бе тег теша-у-тім — жаль мені тебе! твоя безсилість не зможе виконати твоєї погрози; ця моя рушниця вбила три пси і три коні а потім твій кінь дістав з неї пять куль. Видів ти аби я її набивав? Хочеш, я випалю ще дванацять раз і всіх вас трупом положу?"

„Тобі чорт її зробив!" муркотів він.

„А котрий магомеданець має з чортом до діла? То не заплатиш нам?"

„Ні!"

„І не поїдеш з нами?"

„Чого?"

„А куда ви їдете?"

„Туди, де нам хочеться. Тобі не треба того знати. Найперш лишаюсь тут пять мінут. Наша безпека вимагає, щоби ви від нас віддалилися. Хто з вас по тих пятьох мінутах звідсіль не піде, тому куля в лоб."

„Хіба жартуєш!"

„Ні, кажу правду!"

„Ми мусимо побиті коні забрати а бодай здіймити упряж!"

„Можете пізнійше знов вернути й те зробити. Даю тобі моє слово, що більше з вами не говорю. Така моя воля. Геть звідси! Бач ось мій кріс готов; числю пять мінут! По тім стрілю!"

Я зложився на нього, Гаджі Галеф Омар також. Це зробило своє. Курди засвітили очима та не сміли зачіпатись.

Одні на конях, другі пішки, всі до одного забрались з того місця. Дійшовши до корчів, з яких передше були виїхали, звернувся начальник, махнув кілька разів рушницею і крикнув: „кгу ін согре. Бавеце зер маргн — кров є червона. Стережися вужів!"

То була його необачність, бо тим дав нам пізнати, що має намір іти за нами потайки. Ми знали вже, що мусимо матися на бачности.

Юссуф Алі

Скоро лише Мір Магмалі зникли, Гаджі Галеф Омар розсміявся і сказав:

„Ну і пішли, отто лицарі: перед двома втікають; не мають же чого соромитись того й усі діти дітей їх по всі часи? Але ми не вступили перед ними ні на цаль. А всетаки побідила їх трівога перед твоєю зброєю. Чоловік, що знав тебе, мусів тоді бути в Цібар Курдами. Булиб ми зле вийшли, якби він не розповів начальникові про твій крис."

„Не гірше як тепер; хіба що коштувалоби дещо людської крови а то може і нашої. Доки стояли в отвертім полі перед нами, не було чого їх боятись. Тепер будуть нас підходити мов „вужі" як сказав їх начальник, а се далеко небезпечніще для нас."

„Радше гадаю, будуть на нас чатувати. Здається переїздити мемо через їх пасовиська."

„Невже думаєш, що поїдемо далі сим боком? Дотепер гадав я, що ти мене вже ліпше розумієш. Тут по сім боці мешкають Мір

Магмалі, по тамтім Мір Юссуфи, що до їх племени належить та Фатіма Маріяг. Ми її вибавили від нехибної смерти, то можна певно сподіватися, що її племінники приймуть нас по дружньому, а в разі потреби, стануть з нами проти Магмалів. Перебродимо зараз через воду."

Говорячи, оглянувся я за нашим кавасом. Ніде не було його видно; ми вернули троха назад і найшли його в траві. Бідолаха зі страху завів коня в корчі, де його привязав а сам сховався перед Курдами в гущавник.

„Поїхали?" спитав він, коли я зачав витягати його за ноги. „Ти жиєш, ефенді! То не замордували тебе?"

„Так! вони мене вбили."

„Але — але, ось стоїш тут передомною?"

„То лише мій дух, що буде тебе день і ніч переслідувати за твою відвагу, якою ти нас оборонив."

А мій дух буде страшити тебе що години по десять, по дванацять раз, ти батьку, діду, прадіду, прапрадіду боягузів" додав Гаджі. „Чогож ти лишився за нами? Чого сховався?"

„Так лише, для вашого добра. Я знав, що Курди дуже ненавидять кавасів, а якби лише були побачили мене коло вас, то певно що не булиби ви вийшли так ціло."

„А твій мутесаріф*) дає тебе нам для оборони? Хайже його за те перекине Аллаг в їжа кільцями до середини, щоб його душу кслоли через ціле життє. Деж такого другого знайти, як твій пан, що хотячи осягнути якусь ціль, робить те, що є просто противне тій ціли? Я кажу вас обох по скінченю нашої подорожі прибити до дощок і так возити поміж людей на показ."

Кавас махнув з погордою рукою й подався за мною до ріки, куди я пустився. Ріка в сім місці була може на півтора стопи глубока, так, що Курдийка могла легко її перебристи. Зрештою не видно було її ніде.

Діставшись на другий бік їхали ми вздовж берега для осторожности трохи віддалеки від води, то лісом поміж дерева, то корчами. Курди могли дуже легко де причаїтися й на нас сипнути кулями.

Ся осторожність показалась незадовго зовсім оправданою; не віхали ми ще далеко, як з другого боку впала куля, але нікого з нас трьох не поцілила. Кілька хвиль опісля впала друга але не з другого боку а за мною. Я швидко обернувся, дивлюсь а то кавас зліз з коня, щоб лекше міг змірятися, стоїть уже з вистріленою рушницею. І уже

*) Начальник

на другім боці ріки зняли Курди страшний крик. Скоро, аби мене випередити, сказав він до мене:

„Я застрілив його, ефенді! Я бачив, як він стояв між корчами і стріляв на нас: післав йому свою кулю й видів, як упав."

„Хто то був? Може начальник?"

„Ні, якийсь інший. Видиш, що я мав відвагу тай хоробрий з мене вояк?"

„Не штука так з потайки на когось стріляти. Чому в мене не дозволився? Твій непотрібний поспіх може нам принести богато клопоту та шкоди. По крику Курдів можна догадуватись, що ти поцілив. А забув ти на кровоместь?"

„Кровоместь? О Аллах на те я забув! Чи гадаєш, що прийдуть аби пімститися?

„Розуміється! Ні один нарід не вважав так на кровоместь, як Курди. Коли тобі перер жуть шию, то нічого не буду проти того мати!"

Я не говорив того всього направду, але таки був розгніваний на нього. Ми вже раз були в небезпеці а сей нерозсудний вчинок міг нову, ще більшу справити. Саме в тім місці ріка скручувалась в коліно а узгіря так до неї припирало, що лише вузенечка стежича вела попри воду. Не було що туди пускатися, не хотівши самохіть виставитись

на кулі розлючених Курдів, що десь у корчах чатували. Треба було видряпатись лісом аж на верх узгіря. Ми позлазили з коней і пустились до гори. Трудно було держатися з кіньми серед ховського каміння й дерев. Але вкінці видряпались ми на якусь стежку. Дивним мені видалось, що тут найшлася стежка, та я не питаючи богато, пустився нею, а Гаджі Галеф і кавас за мною. Я знав, що на всякий спосіб, як знайдемо людей, то се будуть Мір Юссуфи, а від них не міг я сподіватися нічого злого. Ми вирятували жінку з їх племени. Але вїхали ми не богато, аж нараз стежка скінчилася а перед нами станула скала з якимсь отвором як ворота. Звернути конем назад не було як, стежинка вузка, по лівім боці пропасть, по правім стрімка-стріка гора. Отвір же що я назвав його воріть ми, загрожений терням. Я крикнув голосно, чи нема кого там у середині. По якійсь хвилі відповів хтось грубим голосом:

„А ви що за одні?"

„Ми чужинці; їдемо з Ревандіс."

„Куди їдете?"

„Через гряницю."

„Якої віри? Суніти чи шіїти?"

„Я христіянин а мої товариші оба сунітські магомедани. Моглиб ви приняти нас на ніч за гостей?"

„Зарав відчиню. Привяжіть свої коні на дворі."

Терневі ворота отворено а за ними показався чоловік такий великан, що я ще ніколи такого не бачив. Він був далеко ширший у плечах і вищий як я. На голові зрештою голеній теліпався лише космик волосся, що аж спадав на плечі. Його широкі штани в чорні та червоні паски були в горі й в долині коло ніг підвязані ременями. На плечах мав якийсь шкіряний широкий нібито ковнір. В руці тримав ніж, яким, здається щойно щось робив. Змірив нас понуро, відтак промовив:

„Ходіть до середини і чекайте тут! Я повідомлю малк-гое-гунд-а, старшину в селі, що ви приїхали."

Зник за другими терновими дверми, які за собою з середини засунув, а ми війшли до середини лишивши коней на дворі. Тут знайшлись ми начеб то в якій шопі без даху, так з на двацять люда. Всі чотири стіни були також з тернових плетіниць. На що це терня? Сього мали ми невдовзі досвідчити. Замісць стільців та лавок лежали тут великі каміні. Ми посідали. Зрештою не було тут можна нічого більше побачити, хіба держак від списи, над яким перед тим майстрував наш Курд.

Не знаючи, що воно буде, зібрала мене велика охота оглянути сю нашу гостинну шопу, так з осторожности, аби в разі чого знати куди кинутись, але з тої осторожности занехав я тих оглядин. Ануж хто підглядає, то що викликувати в нім підозріння. Одно лише зробив я, щоб бути готовим на всякий случай: наладував магазин свого кріса свіжими патронами. Саме скінчив я ту роботу як задні двері знов отворились. Увійшов Курд ще з другим, котрого він назвав малк-гое-гундо-м. Сей був невеликого росту, з лиця видніла в нього ошука та зрада. На голові мав величезний турбан, одітий був у каптан турецького крою з червоно-жовтої матерії. За поясом мав ніж і пістоль. Глянув по нас допитливим та, як мені здавалось, якимсь вимушено-дружнім оком, а відтак спитав:

„Сі два чоловіки, суніти?"

„Так."

„Ми признаємося до святої Шії і святкуємо смерть Гуссайна. А ти християнин?"

„Так."

По сім вийшов і ми з ним перед надвірні двері, щоб оглянути наші коні.

„Я Гассан, я Гуссайн" кликнув він побачивши мого коня. „Таж то кінь чистої крови, як зветься?

„Ри," відповів я.

„Ри. Від кого його маєш?"

„Від Магуммеда Еміна, шеїка*) Гаддедігн-ів з племіни Шамар."

„Я знаю Гаддедігнів і всьо, що з ними сталося. Так ти той християнин, що дістав сього коня в дарунку від нього за те, що вирятував його племя від трьох ворожих племен?"

„Я чув про тебе богато. Мені оповідали, що маєш таку стрільбу, що безупинно можна з неї стріляти а набивати не треба. Чи маєш ще її?"

„Так, ось вона," сказав я показуючи свій кріс.

„Позволь мені, хай огляну."

„Я лише тоді даю її в руки, коли знаю, що мій приятель хоче її бачити. Приймеш нас за гостей?"

Сей кріс на двацятьпять куль, був моєю найліпшою обороною, але й заразом моєю небезпекою, бо кожний хотів його мати.

„Покажи вперед, а відтак я тобі скажу!"

„Скажи, а відтак покажу!"

„Ти недовіряєш мені? крикнув він зі злістю, плеснувши в долоні. Знай же тепер, що се значить!"

*) Начальник племіни

Плеснення було вмовленим знаком: в тій хвилі почув я за собою такий шорох, якби хто відсував тернову стіну. Я швидко обернувся. Стіни вже не було. Передомною стояло може десять дванацять узброєних Курдів, Передні стояли вже коло мене. Я хотів відскочити і змірятися до вистрілу, але вже було запізно. Той сам Курд великан, що нас тутки впустив а тепер стояв за мною, вхопив держак від списи й так ударив мене ним по голові, що я повалився.

Що далі діялось, не міг я ні видіти, ні чути; удар був такий сильний, що я вмлів. Прийшовши до себе, не був я на тім місці, де передше. Звязаний за руки й ноги лише в сорочці та штанах лежав я під голим небом, коло мене лежав Галеф і кавас, так само звязані і так само обдерті з одіння як я. Все нам забрали.

Був іще день. Я став оглядати місце, де ми знаходились, на прогалині серед ліса. Ту прогалину зроблено в той спосіб, що вирубано дерева. Ті дерева, не обтинаючи гілля, повкладано навколо тої прогалини одно коло другого так близько, що ніхто ні з ліса до середини, ні з середини до ліса не мігби дістатися. Лише в однім м сці, як мені здавалось, був отвір так завбільшки, щоб їздець з конем міг перетиснутися. Той

отвір засувано на ніч і в часах якоїсь небезпеки. Пізніше довідався я, що кромі того входу є ще один — ті тернові ворота в скалі, крізь котрі ми тут увійшли.

На прогалині стояли буди Курдів з пняків та галуззя. Чоловіків не було на той час більш трицяти. Десять сиділо коло нас; жінки й діти одні крутилися коло буд, другі стояли недалеко ззираючись на нас цікаво та ворожо. Наші коні привязано до стовпів. Між тими десятьма, що нас сторожили, був і малк-гос-ґунд і той Курд великан, що нас приймив. Видно було з одіння та того, що при собі мав лише ніж, що він найбідніщий між ними. Як лише начальник побачив, що я знов отворив очі, заговорив до мене дуже гостро:

„Видиш, де ти зайшов за те, що мені не довірював. Будете мусіли згинути."

„Якби я був і повірив тобі, то також бувби тут лежав," відповів я. Ви наважилися на мого коня й мою стрільбу; а то все одно, чи ми вам довірювали чи ні. Але ось тут згинути, таки не згинемо."

„Брешеш. Скоро звечоріє й усі зійдуться домів, а тоді чекає вас смерть. Ви прокляті християне й суніти, для вас нема помилування. Хто вас убє, тому Аллаг додасть тисяч щасливих вічностей."

„А я кажу, що ніхто з вас не відважиться нас убити."

„А я присягаюся тобі перед Аллагом, Гассаном, Гуссайном, і — — —"

„Стань, не присягайся, бо фальшиво присягаєш" перервав я його. Коли ти дійсно чув що про мене, то певно будеш знати, що я в більшій небезпеці знаходився а все вийшов ціло. Зі мною не така легка справа. На що здасться тобі те все, що забрав від нас? Мій кінь не послухає тебе, а з моєю стрільбою не вмієш обходитися; ти ні раз не зможеш з неї вистрілити."

Моя стрільба лежала перед ним. На неї покладав я всю надію нашого рятунку. Я міг розповісти їм, що я вирятував від псів жінку їх племіни й то моглоби їх до мене прихильно настроїти, але я хотів освободити себе і своїх товаришів сам. Галеф, що лежав при мені з правого боку, сказав на мої послідні слова по арабськи, щоби Курди не розуміли:

„Сігді — пане, він пробував з неї стріляти, як ти лежав заголомшений; але не вдалося йому ні трохи. Уважайже, вдавай так, якби ти хотів йому показати; тим вирятуєш нас!"

„Те саме й я собі склав," відповів я по арабськи. „Я йому...."

„Мовчи! крикнув начальник. „Не смієте нічого говорити, чогоб ми не розуміли. Що до твоєї стрільби, то ти мусиш мені сказати, як з нею обходитися.

„А як не скажу?"

„То згинеш страшною смертю. Ви маєте бути розстріляні; але як нам не скажеш усього, що ми хочемо знати, то привяжемо тебе до дерева й будемо зі споду поволі палити."

В д Курдів і того можна спод ватися. Я вдав застрашеного, але всетаки ніби то не хотів показати, як обходитись з моєю стрільбою. Я чекав, аж Курд ще раз повторить свою грозьбу. Курд загрозив ще страшнішою смертю, я вдав знов, що готов уже показати, й узявся ніби вставати. „А руки" кликнув я, мов би пригадуючи, що я звязаний. „Як покажу, коли руки звязані?"

„Я радо розвяжу тобі руки," відповів він. Прискочив до мене й розвязав руки, а потім подав стрільбу. Я виграв. Ми вже могли йти, коли й куди хотіли; про це я знав. Я піднісся, змірився і сказав:

„Уважай, як стріляю! Диви, та найнища, найдовша галузь на тім другім дубі. Там є чотири дубінки. Я позбиваю їх кулями. Вважайте!"

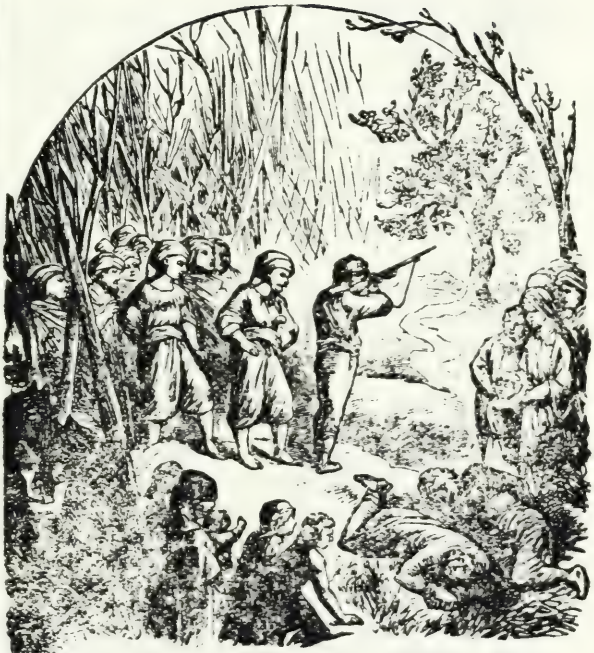

Дуб стояв на сімдесять кроків від нас. Курди, що сиділи при нас, позривались й пішли дивитися. За ними пішли й другі чоловіки, що там були, також жінки й діти. При нас лишився лише начальник. Я по-

виненби був з радости голосно розсміятись. На те віддалення виглядали дубінки як перець за великі. Здавалось, що годі їх поцілити. Я вистрілив чотири рази. Радісний крик Курдів звістив, що пішло добре. Але я, не зважаючи на те, відложив стрільбу на бік, вхопив шеїка, притягнув його до себе, лівою стиснув за горло, правою витягнув ніж з-за ременя, перерізав ремінь, яким були звязані мої ноги, потім на руках Галефа й подаючи йому ніж крикнув:

„Маєш тут ніж, розітни собі й кавасови, ремені на ногах, потім відвяжи коні від дерев!"

Він узяв ніж. Я мав тепер обі руки вільні, встав, підніс стрільбу, поклав її на нього та кликнув:

„Зложи руки й нерухайся, інакше сто куль з сеї чортівської стрільби."

Він послухав майже дрожачи. Все то сталось у часі не довшім, як в сдній мінуті. Курди бачили те все здалека. Кричучи, збігалися; я крикнув до них:

„Стій, ні рушити далі, ато забю вашого шеїка зараз ось тут таки! Хто відважився би піднести свою зброю на нас, тому куля в лоб!"

І вони послухали, станули; так великий був страх перед моєю стрільбою. А тут Гаджі Галеф і кавас привели вже й коні.

„Видиш же тепер, що фальшиво присягався?" спитав я шеїка. „Ми не з тих людей, з котрими можна робити, що кому подобається. Ти скажеш зараз принести нам те все, що від нас забрали, після..."

„Ходег іг ходег," перервав мені якийсь жіночий голос за мною — „Боже, о Боже, що тут діється?"

Я обернувся й побачив Фатіму Марію, що саме входила брамою в скалі.

„Увязнили нас й обдерли, щоби опісля вбити," відповів я їй. „Та ми освободилися й усіх постріляємо, як що не дадуть нам без перешкоди відїхати."

„Увязнили — обдерли — вбити, вас, моїх оборонців, що вам життє своє завдячую? Ні волосок не сміє вам з голови спасти; я ручу за те!"

Вона станула перед нами й почала так скоро та так ревно говорити до шеїка й Курдів, що я не міг полапати її говорення, хоч розумів їх мову. Мова неначе плила з її уст. Ще не скінчила, й ще говорила, як саме зближився той Курд, що мене заголомшив, і закликав до мене:

„Пане, ти її вирятував; я називаюся Юссуф Алі, а вона є моєю жінкою. Позволь мені станути при собі й бути вашим обо-

ронцем. Кленусь на Гассана й Гусайна, що ручу своїм життєм за вас й ваше майно."

Така присяга в шиїтів є найсвятіша; я потакнув отже й він станув коло мене. Коли його жінка скінчила, зачав і він за нами промовляти. Думав я, що по його мові всі зберуться на раду, а відтак нас пустять, та помилився. Ледви Юссуф Алі зачав говорити, звернувся шеїк до мене та сказав:

„Пане, я не знав того; тому простіть нам. Ви врятували життє одній нашій жінці, двох побідило дванацятьох проклятих Мір Магмалів; як же могліб ми бути вашими ворогами? Ні, ми то Ви, а ви то ми; браття; присягаюсь перед Мугаммедом й Гассаном й Гусайном, що погибли від суннітів. Прошу до мойого дому! Там найдете все, що ми вам забрали!"

„Ні!" крикнув Юссуф Алі. „Вони врятували, мою жінку; тому мусять бути моїми гістьми не твоїми. Я маю найперше, найбільше право до того!"

Недавно хотіли нас ті люде повбивати, а тепер перечилися, хто має нас гостити. Не могучи погодитись, просили мене, щоб я сам рішив. Я сказав, що Галеф з кавасом будуть гостити в шеїка, а я в Юссуфа Алі. Обі сторони вдоволилися моїм рішенням.

Тимчасом смеркло; пастухи поприганяли череду з пасовиська. Череди були не великі. Племя Мір Юссуфи перебувають раз на турецькім боці, раз на перськім, а що перзи шіїти, то й кілька родин сього племени перейшло на шіїтське й відділилося від цілого племени. Тих кілька відділених родин були сі, що ми в них саме перебували. Вони жили з того, що мали з худоби, зі збирання дубінок, які продавали, та злодійства, що у Курдів есть зовсім звичайним, бо злодійство в їх очах є чимось добрим, а навіть лицарським.

Пастухи довідавшись що зайшло, не могли мене нахвалитись; зняли такий крик злости на ворожих Магмалів, що певно було чути аж до самих Магмалів, котрі мешкали з другого боку ріки на горі. Ще за дня бачив я з відсі їх оселі, а тепер міг зовсім докладно розпізнати вогні, що там горіли.

Й у нас розпалено перед кожною хатою вогонь та варено при них вечері. Хата Юссуфа Алі була найменша, я міг би її назвати хіба будою; плетеною стіною була розділена на дві части. Мій господар мав лише козу, котру Мір Магмалі вбили. З молока від неї удержувався. Кромі того діставав дещо з кожного злодійства, бо як уже знаємо, був сторожем при брамі в скалі.

Чим же мав він мене так великого гостя приймити? Тим він не журився. Як що бідний кочівник, хай то буде Бедуїн, Курд, або Кіргіз*) дістане гостя, а не має що дати йому їсти, то йде просто до першого ліпшого сусіда, або ще ліпше найбагатшого чоловіка оселі й зараз дістає від нього всього, чого потрібує. Юссуф Алі пішов до шеіка та приніс від нього муки, рижу й товстого барана. Всього дістав, одного лише хибувало, найважнішого — тютюну. Тютюн не належить тут до тих річей, які можна дістати дурно для свого гостя. На шиї в нього висіла на шнурку стара люлька з довгим цибухом: споглядаючи на мене посував він нею то в сей, то той бік, як той що щось хоче сказати, а не знає з відки зачати. Я пішов до свого коня, витягнув із сідла свій цибух і капчук, приніс до хати й почастував його. В тій хвилі випогодилось його лице й він сказав:

„Яке щастя, пане, що є в тебе се джерело щастя — тютюн. Я посумнів був уже, що не міг тебе почастувати. А тут мій сум перемінився в розкіш. Ходеґ да-улета та маценбекет, ягрімен агціц, — Хай Бог розмножить твоє багацтво, мій дорогий приятелю!" —

*) Кочівничі племена Африки та Азії

Гуссайн Іза

тім часі, як ми оба чоловіки, сказавши по нашому, „курили" а по турецьки „тютюн ічмек" — „тютюн пили," Фатіма Маріяг поралася коло вечері. Треба було спечи булок, висмажити риж, спечи барана на рожні. Щоб не дістати обридження, я всьому уважно приглядався. Гамдуліллаг! Вона заходилася коло того всього далеко, далеко чистіще та опрятніше, як міг я сподіватися по Курдийці! Я міг їсти зі смаком. Коли вона так там поралася, я тимчасом балакав з її чоловіком про всячину; вкінці спитав, чи Аллаг не дав йому щастя в дітях. Його лице дотепер вдоволене в тій хвильці споважніло; глядів якийсь час перед себе задумливо, а відтак сказав:

„Ні, пане, Аллаг дав мені й те щастя, котре я радше назвати повинен — нещастям."

„Нещастям? То прости, що я зачав про те розмову! Як що тобі люба дитина вмерла, то знай, що вона в Аллага. Не говорім про те!"

„О ні, говорім! Ти знаєш усе й усе розумієш. Може даш мені яку раду, що скине тягар з мого серця. Я маю сина; він не вмер, а таки може вже мертвий."

„Може? То ще не знаєш напевно? Пішов де в чужину й не повернувся ще?"

„Він у чужині, та приходить часто до нас, бо любить нас дуже; приносить усе, що заробить і наскладає. Він жие, а таки може вже помер для нас."

„Як же я маю те розуміти?"

„Оповім тобі. Ми дітей довго не мали. І прийшло нам на гадку обректися, що як Аллаг пішле нам сина, то виховаємо його на службу Аллага й Мугаммеда. І ось змилосердився Аллаг і дав нам сина. Пане, кажу тобі, розкіш, не дитина! Хлопчина мав очиці як діяманти, личко як сонінько всміхнене на заранні, серце повніське любови до нас, а розум, розум, як у старого, що ріс й все більшав, розвивався. Ми післали його до Діярберкір-у до одного славного вченого чоловіка. Ми самі голодували, щоб за науку заплатити, але робили те радо. По трьох літах повернув до дому. Умів він

Коран*) і всі його вияснення на память, усі святі книги сиділи в його голові; а історію каліфів**) знав так докладно та добре, як свій власний досвід. Ми тішились та дякували Аллагові на колінах. Встаючи й лягаючи просили о дальше його благословенство. Наш син, котрого ми Гуссайн Іза назвали, мав..."

„Гуссайн Іза," перервав я, здивований, бо Іза значить Ісус.

„Так, Гуссайном назвали ми його по нашім найбільшім святім каліфі, котрого Суніти вбили коло Кербелі. А імя Іза дали ми йому по імени основника християнської віри, котрого ми також уважаємо за пророка й великого проповідника. Його слова були як ті сонячні промінні, що просвічують серце, як мечі, що прошибають душу. Таким провідником, таким пророком, а може й Магдім, котрого ми всі очікуємо, мав бути наш син, і тому до імени Гуссайн додали ми йому ще імя Іза."

„Дивне диво! чи малобн це бути яке призначіння?"

„Як то гадаєш?"

„Ваші три імена є Юссуф Алі, Фатіма Маріяг і Гуссайн Іза. Кожне з вас має одно імя мугамеданське, одно християнське. Алі

*) Святе письмо Магомедан
**) Арабські князі

й Фатіма були родичами Гуссайна, котрого вбили його противники. Юссуф (Йосиф) і Маріяг (Марія) були родичами Ізи, котрого вороги прибили до хреста. Чи то не дивне?"

„Те мені не прийшло на гадку; то ще більше опечалює мою душу! Ти перервав мені. Я хотів тобі сказати, що наш син мав тоді піти до Мешгед-Алі, щоби там ще глибших наук шіїтських учитися. Ми виправили його тай післали зі знакомими, що їхали до Моссулю продавати дубінки. Вони повернули до дому й сказали нам, що він щасливо з ними там прибув, пізніше були там знова наші люде й знов повідали нам, що його виділи. Ми не хотіли дати віри, аж дістали незадовго опісля від нього самого лист. Пише нам, що є в Моссулю, але не в Меш-гед-Алі на науці, а в патрика (патріярха з Ел-кош за хіцмікар-а (слугу). Може знаєш того чоловіка?"

„Так. Я був у нього й говорив з ним. Він дуже побожний чоловік, я його дуже поважаю. А Ел-кош, то славне місто. Кажуть, що там народився пророк Науи."

„Як що ти був у патрика, то певне бачив й нашого сина?"

„Може, патрик має більше слуг, з тих я бачив лише двох. Оповідай дальше' Твоя історія дуже мене цікавить!"

„Коби лиш Аллаг був позволив, щоб не була така сумна! Мій син, що мав бути в Мешгед-Алі, щоб вийти на великого вчителя шії, а може й на магді, — у християнського патрика в Моссулю! То страшне! Я вибрався й поїхав сам туди. Найшов його. Просив, гнівався, але все дарма. Він послужив раз якось припадково в чімось там патрикові й мусів його відвідати. А той старий чоловік, той гявр, Аллаг його побивби, так його до себе притягнув, що нема сили взяти Ізу від нього. Ба, він розбив моє серце навіть тим, що йому тепер зачинає сходити світло, за яким досі даремно шукав. Не вдіявши нічого, мусів я вертати до дому, а він там лишився. Деколи приходив він до нас й приносив всякі подарунки. Я просив його, щоб тут лишився. Я грозив усім, чим лише грозити міг; але се нічого не помагало. Він відповідав мені на все довгими промовами, яких я не міг зрозуміти й знов ішов. Я посилав богато разів жінку до нього, бо гадав, що може скорше послухає матері як батька; але вона — не його, а він її навернув, вона зачала також говорити про світло, що зійшло, щоб навернути всі народи й поган, та про зорю, яку мали колись побачити східні царі. Як так далі піде, то син наш помер для нас і..."

„Для мене ні!“ перервала йому жінка, голосно захлипавши. „Він моя дитина, моя єдина, люба дитина й зістане моїм доки жию!“

Я завважав був підчас оповідання її чоловіка, як вона раз-за-разом сягала рукою до очей, щоб обтерти тиху сльозу. Тепер уже не могла стриматися; мусіла сказати своє слово й сказала таким голосом, що прошиб моє серце до дна й сповнив мої очі сльзми.

„Мовчи жінко!“ крикнув її чоловік. „Він й тебе звів. Може хочеш й ти стати християнкою й молитися до Розпятого? Той Іза був пророком і великим проповідником; але чим він проти Мугаммеда, против Алія, святого, против Гассана й Гуссайна! Важишся обставати за блудним сином, та горе йому, як що тут явиться! Він мене покинув й ще хоче мені жінку взяти від серця! Я знаю, в що вірити маю, і...“

Його мову перервав крик, що повстав при огниші.

Він не докінчив; хтось закликав його з надвору; встав й вийшов.

„Пане“ плакала жінка, „то так все є, як він оповідав, а проте не зовсім так, як він каже. Давніще противала я багато, багато сліз за Гассайна й Гуссайна, котрих убито, бо я мислила про Фатіму, їх матір. Але

тепер плачу я за Ізою, Розпятим, що вмер за всіх людей й гадаю про Марію Страстотерпну Матір, що стояла під Його хрестом. Мій син розповів мені про Нього та про Неї багато, багато; а що він каже, в те вірю, бо люблю його. Я знов оповідала те свому чоловікові, часто, дуже часто. Йому припало те до серця; те я знаю, те я завважала, бо часто зачинав сам розмову про Ізу й Марію. В його серці повстала суперечка; але Магуммед є в нім іще сильніший як Спаситель світа. Але я молюсь до Бога, щоб поконав Мугаммеда, а батькові мого сина поміг прийти до правди. О Боже, о Боже, когож він тут веде!"

Я глянув на бік, куди вона показувала. Стояла як осторопіла, чи зі страху, чи з радости, не можна було сказати. Юссуф вернув, а з ним ішов хтось другий, хто — не міг я розпізнати: вогонь занадто палахкотів й засліплював очі. Курди, Курдийки йшли за ними. В тім кликнула Фатіма Марія:

„Мій сину, мій сину! ти тут, мій сину!"

Вона підбігла до нього, обіймила й пригорнула до серця. Тепер й я пізнав його. Я бачив його колись у чесного побожного патріярха з Ел-кош, але певно не прийшло мені тоді на гадку, що стрінемось оба в одній пригоді. Видці подалися в зад, бо мати й син

цілувалися, що в мугаммеданців уважають гріхом проти добрих обичаїв. Тимто Юссуф Алі розірвав їх з гнівом і крикнув:

„Що тут робите? Що вам такого? Вже так вам вилетіли з голови й серця заповіди й установи нашої віри, що людям дасте таке згіршення? Ходи сюди, привитайся вперід з сим чужим паном, що врятував нию життє твоїй матері! Опісля маю я з тобою поважно, дуже поважно поговорити."

Потрутив сина д'мені. Сей пізнав мене, подав мені руку й сказав:

„Яка несподіванка для мене й радість що можу тебе тут побачити, ефенді! Тату, сей ефенді був гостем у мого патрика; патрик так високо честив його, що ти можеш уважати собі за велике, дуже велике щастя та честь сидіти з ним при однім огні. Щож сталося з матірю? Була в небезпеці?"

„Так, пси Мір Магмалів мали її роздерти. Але про се довідаєшся пізніше. Тепер відповідж мені на се, що тобі скажу: Лишишся в патрика, чи вернеш до нас?"

Сказавши се випростувався гордо й споглядаючи суворо на сина, чекав. Син підніс очі на нього; видко дивно йому стало, що тепер в такій хвилі батько, замість доброго слова таким його частує, але не чекаючи довго, спокійно відповів:

„Отче, я радо прийшовби до вас, але на тепер це не зовсім можливе."

„Ні? Чому?"

„Бо ви маєте до нас прийти."

„Ми...? Може до патрика?"

„Так. Він післав мене сюди, щоб я вас спровадив. Ви бідні й нужденно живете в сих лісах. Я бажав собі вам помогти, тай се мені тепер удалось. Патрик зробив мене своїм катіб-ом (писарем). Маю велике та вигідне житло та все для вас, чого вам іще потрібно. Пізніше буде ще ліпше."

„Ще ліпше? Так? А то яким чином ліпше?"

„Бо я опісля не буду вже катібо-м а казіс-ом.

Він не вимовив слова відразу, бо казіс значить на наше священик.

„Казіс-ом!" крикнув Юссуф. „Християнським казім ти хочеш бути?! Найстаршим невірних собак ти хочеш бути? Ти виречешся Мугаммеда?

„Тату, не гнівайся; прости мені! Я не можу інакше. Я вже зробив. Я вже християнин, я маю вже Іл Курбан іл мукад'дас ер Рішас (Святу тайну Хрещення").

„Так — ти вже — дійсно став проклятим — гяврom?" кричав старий слово по слові, не могучи зі злости та пересердя говорити.

„Я мусів, отче, я мусів! Я стояв між Мугаммедом й Ісою, сином Марії; я боровся з обома довгі дні й ночі. Мугаммед мене покинув, а Іза взяв мене на лоно єдиної правди, в світло вічнотревалої надії, що нікого не заводить. Я..."

„Мовчи!" заревів старий. „Ти християнин й вже не можеш вернути? Не правда?

„Так; я християнин й буду ним усе!" —

„То будь проклятий на всі віки." —

„Отче!" закликав син, припавши йому до ніг. Не кажи сього страшного слова! Ти розлючений. Як утихомиришся, будеш інакше гадати й інакше говорити. Я хотів тобі сказати те все не так безприготовно. А ти змусив мене своїми запитами до сього. Опамятайся! Глянь не лише на мене, але й на матір, що лежить тут у твоїх ніг!"

Жінка кинулась перед своїм чоловіком, обіймала його ноги. Він відпхнув її від себе, підніс руку, пхнув сина й крикнув:

„Я, я, маю опамятатись! То ти кажеш се мені, син батькові, ти жабо, ти псе! Присягнеш тут зараз, що покидаєш свого Розпятого Ісу, бо..."

Я став від огнища. Розлючений чоловічище хотів бити сина. Тому постановив я перешкодити: станув між обома й зачав успокоювати його:

„Юссуфе Алі, по що виволікаєш перед усіх людей те, що не повинні видіти стіни твоєї хати? послухай моєї ради і..."

„Мовчи!" гримнув він до мене. „Ти такий самий дявр, такий самий пес; стерва й ворон не візьметься. Твої ради десь мені. Відваж

ся ще на одно одніське слово, а забуду, що ти моїм гостем!"

„Те власне ти забув тепер!"

„Я — забув те? так? то вже можу й докінчити. На, маєш..."

Переляканий стримався. Зробив те, чого хотів не він сам, а чорт його злости — він ударив мене. Я був неприготований на таке, навіть не прийшло мені на гадку, щоб до чогось подібного могло дійти. Тому не заслонився я, ані не відбив його кулака. Вальнув мене межи очі так, що його великий палець засягнув праве око. Кров лялася мені з носа цюрком, а на праве око не міг я дивитись, вилізло на пів очної ями.

Люде як стояли, піднесли крик: нечуване аби господар гостя вперед висварив, а відтак побив. Юссуф Алі сам налякався й сам на себе злостився. Опустив руки, поглянув на мене, вхопив сина за руки й сказав, тягнучи за собою: „Ходи! Він добре знав. Те діло не належить до нікого. Я сам буду з тобою говорити."

Зникли оба, а жінка взявши мене за руки, сказала плачучи:

„Пане, прости йому: він не знав, що робив! Він звичайно такий добрий, але як впаде в злість, то нема що йому противитись. Дуже він тебе вдарив? чи болить?"

„Ходи до хати й дай мені води?"

Я пішов за нею до хати, а Гаджі Галеф за нами. Найперш вложив я осторожно око на своє місце, відтак Галеф став поливати воду на ніс й дав мені зимний оклад на око. Підчас тої роботи дався чути довгий крик, але ми не зважали на те. Потім прийшов шеїк і просив мене, щоб перебратися до нього в гостину. Я розуміється не зборонявся, годі було довше гостити в Юссуфа. Вийшовши з хати, бачили ми його, як сидів сам при огні.

Я мав сісти при огні шеїка з разом вечеряти, але охота до того десь відійшла. Ніс й око боліли мене, а коли згадав на Гуссайна Ізу та на його Матір, то найліпша вечера не була-б мені смакувала. Я ввійшов до хати й сів, а Галеф прикладав зимні оклади.

Так минуло споро часу, аж почув я здалека якісь глумливі крики, відтак перед хатою зачалася говірня; здавалось, хтось свариться, але я не зважав на те все. Втім ввійшов шеїк й сказав:

„Пане, Юссуф Алі хоче з тобою говорити. Я відмовив йому, але він чекає. І його жінка просить дуже, щоб ти вийшов до нього."

„Зараз вийду."

Здавалось, шеїк не сподівався, що я вийду, але не сказавши ні слова, вийшов я за

ними з Галєфом. Тут стояв Юссуф Алі з жінкою. Інші Курди і Курдийки тримались від них осторонь. Длячого, було мені зовсім ясне.

„Пане, поможи нам; мого сина злапали" — просила Фатіма Маріяг. Упала передомною на коліна й піднесла благально руки до гори.

„Злапали?" спитав я та підніс її. „Хто?"

„Мір Магмалі, там на горі!"

„Звідки знаєш?"

„Вони сами перекричали нам звідти."

„Ах! той дикий крик, що й я його чув!"

„Чи ти чув?" Вони кричали безустанку: Гуссайн Іза злапаний, Гуссайн Іза злапаний!"

„Як же він попав в їх руки? Вийшов звідсі, чи що?"

„Він мусів. Коли його батько вдарив тебе, вивів його за браму й наказав, щоби не важився ще тут коли прийти. Син пішов. Мір Магмалі мусіли десь тут таки близько чатувати, бо я чула довгий, тривожливий крик."

„Вони певно підсунулись сюди ради мене. І я чув крик, але не знав, що він значивби."

„Тай я ні, бо я довідалась аж пізніще від мого чоловіка, що син пішов геть. Вони

злапали його й тоді, як він кричав, увели з собою. Поможи нам, пане! Ти один однісінький, що можеш помогти!"

„Я? чому я однісінький? Тут стоїть понад пядесять мужа. Далі, до діла шеїку! Мусимо чим скорше дістатись на гору: по тім, що сьогодня запало, Мір Магмалі не будуть довго гаятись його убити."

Шеїк потряс головою й відповів:

„Як вони його убють, то ми ще й раді будем з того. Він став християнином і нічого нас не обходить."

„Але ж чоловік й з вашого племени."

„Був — та тепер уже ні? Племя викинуло його."

„Отже вирікаєтесь його зовсім!"

„Зовсім, зовсім!"

„Тож уважайте собі добре, що я є вашим гостем! Я оголошую його за свого брата; отже є й вашим, і ви мусите його освободити."

„Відступник навіть й в такім разі не може бути нашим братом. Він покинув Мугаммеда; хай же Іза, в котрого він тепер вірить, освободить його!"

Тоді повторив Юссуф Алі, що до тепер мовчав, гордовито ті слова:

„Він покинув Мугаммеда, хай Іза вибавить його! Іза не може. Мір Магмалі за кровожадні та за сильні!"

„Але Іза сильніший, як ви й усі люде разом," відповів я. „Галефе, підеш зі мною?"

„Так," віповів малий, жвавий Гаджі.

„Але ми важимо життям й не знаємо місця!"

„Місце зараз розпізнаємо, а де ти на щось відважуєшся, мушу й я при тім бути. Я принесу свою подвійку."

„Непотрібно ні твої подвійки, ні пістолів. Дам тобі свій револьвер, а твій ніж стане для мене аж надто."

Ми увійшли до хати; я взяв свою стрільбу. Коли ми вийшли на двір, стояв тут Юссуф Алі зі своєю довгою списою:

„Пане, я йду з вами. Мушу знову мати сина."

„Лишися!" сказав я до нього. „Ти нам не потрібний."

Він не хотів слухати, але коли я йому обяснив, що й длячого він нам заваджавби, пристав. Він і його жінка вивели нас аж до брами, щоб нас випустити. Коли ми вже стояли за брамою, плачучи стиснула вона мою руку й сказала:

„Роби все, що можеш, пане; але вважай й на своє життє. Бог буде при тобі й вибавить мого сина через тебе, бо я молитись буду за тебе й за нього докіль не вернете."

Ес Саліб

ажучи по правді, не дуже було мені по серцю; ще якби здоров! Але ніс болів, око палило мов огнем. Темна ніч, чужа незнана місцевість; тут двоє очей за мало, а мені одного недоставало. А Мір Магмалі, якби нас злапали, не довго короводилисьби. Пустилися ми не як відважні а як божевільні Але не було часу надумуватись: коли рятувати, то треба скоро ділати. Добре що хоч за дня бачив я прогалину в лісі, де стояла оселя Мір Магмалів. А потім знов вечером бачив їх огні, то бодай знав, у котру сторону кинутись. Але те було одно й усе а разом узявши мало. Зійшли з стрімкої гори в долину, відтак перебрались через ріку і знов до гори а все густим курдийським лісом повним пропастей серед ночі з одним оком. Іти так, щоб не зробити найменшого шороху, на се треба було неабиякої відваги. Я йшов вперід а Галеф за мною. Розуміється, спустився я на саме чуття.

Мацав руками, пробував ногами, тай ступав дальше. Знайшов яку перепону — то перестерігав перед нею Галефа. Що хвиля заваджав я о дерева, потикався о пняки, замотувався в корчах та терню. Так сходили ми, спинялись, рачкували, сунулись дальше, аж дістались на беріг ріки. Тепер у ріку. Шукати мілкого місця не було часу. Вода сягала нам аж під поли, але за те не широко плила; скоро перейшли ми на другий бік. Мій оклад уже був висох; скидати та намочити як належиться не було часу. Нахилився я, намочив цілу голову й так був й оклад й голова мокрі. Відтак пустились ми до гори.

Тут треба було більш осторожности. Галеф не перешкаджав мені в тім. Підчас наших давніщих мандрівок навчився від мене підсуватись. Ішов зараз за мною а мусів таки просити мене, щоб я ступав трохи сильніще, бо не міг чути моїх кроків, отже й знати, де я. Так бігли ми, спинялися, драпалися, то ногами, то руками, як треба було. Чи в тій темряві не схибимо з дороги, не знали. Ніс також був потрібний до помочі, аби занюхати дим. Мій бідачище був нездоров. Від удару Юссуфа напух й нічого не робив собі з того що мені його тепер так дуже було треба. Я мусів спуститись

на ніс Галефа, а сей звістив мені вкінці, що чує дим і то що крок чим раз сильніше. Отже ми зближились до оселі Мір Магмалів. Може з пів години трезала ціла наша дорога; вкінці стояли ми перед тином зробленим з постинаних дерев зовсім так само, як у Мір Юсуфів. За тином була прогалина, а в ній оселя Курдів. Там мусимо дістатись, але як? —

„Мусимо дістатись до середини, Сігді*) спитав Галеф.

„Найперш на дерево," відповів я. „Розглянувшись як там у середині, будемо знати що далі робити."

Ми стояли під кленом; не був він грубий, але так високий, що вистарав геть понад стан. Я положив на бік стрільбу й оба вилізли ми на дерево. Звідсіль видно було цілу оселю, як на долоні. Була далеко більша як Мір Юсуфів, але мала такий сам розклад як їх. По правій нашій руці, вздовж одного боку спочивала худоба; там була також тернова брама. Перед нами вздовж другого боку, а також по лівій нашій руці вздовж третього боку стояли доми й хати. Четвертий бік, напроти нас, був вільний. Тут близько тина росло одно однісіньке де-

*) Пан

рево так звана пістація. На середині стояли також хати й буди. Місце під пістацією знать було призначене на збори. Там стояли Мір Магмалі, чоловіки, жінки й діти, може тридятьтри сотки й забавлялись чимсь, а радше кимсь; те бачили ми також. Бідний Гуссайн Іза був привязаний до пня того дерева.

„Он мають його" сказав Гаджі. „Як дістанемось до середини та як освободимо його й видістанемо звідсі, Сігді? Нас двох, а їх тільки."

„Найперше мусимо злізти на долину, хоч годі іще влазити до середини," — відповів я.

Ми злізли з клена, я взяв свою стрільбу й пустилися по під тин у той бік, де з середини стояла худоба; дійшли до рога, скрутили, дійшли знов до другого рога й скрутили по під той бік, де з середини стояло дерево пістації.

По хвилі стояли ми просто того дерева, лише, що за тином. Ми чули, як Курди галасували, кричали, але бачити не бачили нічого. Може б вилізти на дерево, як ми з тамтого боку зробили; але тут не було високих дерев, самі корчі. Дістатись на тин також не було як, бо був зроблений зовсім так само, як у Мір Магмалів з постинаних разом з галузєм високих дерев. Треба було

шукати іншого способу. Хіба де знайдеться яке місце між галуззєм. На щастє знайшли ми в тім місці, де стояли, галузє тополі. Тополя мягка, буде можна прорізати ножем бодай стілько, щоб поглянути до середини. Відложивши стрільбу на бік, ми поклякали, повиймали ножі й до роботи. Витинали в той спосіб, щоб мати отвір на два лікті вширш, на один високий. За чверть години були ми готові; могли вже тепер не лише все видіти, але й чути, що там говорено. Видіти, того я розуміється не міг о собі сказати, бо оклад висох. Біль у зараненім оці був майже незносимий й так захоплював й здорове око, що я більше тримав його зажмуреним, як отвореним.

Пістаґія стояла може яких дванацять метрів від нас. На ліво від неї, стояв „нарід Курдів"; на право шеїк і чотирьох чоловіків, що творили його „громадську раду." „Нарід" тепер мовчав, за те голосніще говорили „радні". Здавалось, що ходило їм, що зробити зі злапаним Гуссайном Ізою. Саме, як ми полягали, щоб підслухувати, почули мову шеїка.

„Він величається тим, що охрещений й що признається до саліб Ізи (до хреста Ісусового). Він признався, що знає того чужого ефенді-ого, що постріляв наші пси, наші

коні, та навіть одного нашого воївника. Він є до того всього проклятим шіїтом й сином Мір Юссуфів, котрих кров мусимо пити. Надто він називає ту жінку, що через неї ми стільки нині стратили, своєю матірю. Він мусить умерти; а що він саліб Іза так дуже собі цінить, то хай скоштує його солодкості, скінчить на хресті. Хто має що проти того, хай...."

Вони казали, але не против того, а за тим. Кричали з радости, що їх шеїк впав на таку нелюдську гадку.

„На хрест, на хрест його, коли так любить його, зробити хрест!" викрикували кожний й всі разом з превеликої радости.

„Не зробити!" перекричав їх шеїк. „Сильний друк навпоперек до дерева, що під ним стоїть — й хрест готов."

І знов нова радість й крик, підчас котрого спитав мене Галеф:

„Чи се не по чортівськи. Сігді? Візьми чимскорше свою стрільбу. Мусимо дістатись до середини зараз між них!"

„Ні," відповів я, „то було б нашою згубою. За богато їх на нас двох. Ми не врятувалиб його а мусіли-б разом з ним згинути."

„А що ж зробимо?"

„Я йду до Мір Юссуфів, вони хіба не відкажуть помочі. Надіюсь, що прийдемо ще

на час. Ти лишишся тут, щоб, як прийде що до чого, розповісти нам, що тут сталося за той час."

„То я лишусь тут у тій дірі?"

„Ні," відповів я, не могучи зівсім спуститись на малого. При своїм добросердю та загонистости міг легко перерахуватись і скочити сам без мене до середини. „Ти вилізеш на клена, що на нім ми вперід сиділи, аж я верну."

Ми пішли аж до того дерева й він виліз на нього. Я подав йому мою стрільбу, щоб лекше було мені йти й пустився в дорогу."

Як в пяти мінутах міг я добічи до ріки, то ще нині мені загадкою. Насамперед голову в воду, щоб охолодити очі, відтак в воду, через воду, до гори лісом на гору аж до оселі Мір Юссуфів. По других пяти мінутах був я при вході. Був закучений. Я крикнув, його отворено зараз. І тут стояв Юссуф Алі з своєю женою.

„Де мій син?" спитала вона. „Він не йде?"

„Єще ні! Мені треба ваших жовнірів до помочі."

„О Боже, о Боже! То зле з ним? Я молилась безустанно, хрестилась, взивала страстотерпної Матери так як він мене навчив. І те все нічо, нічо не помогло!"

„Молись лише дальше, неустанно дальше, то поможе!"

Я побіг далі; вони обоє за мною. Юссуф Алі, біжучи, говорив крізь сльози:

„І я молюсь до Бога й хочу хреститись, як моя жінка навчила мене, коли тебе тут не було. Я всему винен. О Боже, яка тревога упала на мене за се."

Мір Юссуфи сиділи ще при огні. Я скликав їх до купи й зачав:

„Слухайте, панове жовнірі! Як ви відважні й хоробрі люди, а я вами не маю погорджувати, то мусите іти тепер зі мною, інакше страшна смерть вашого брата спаде на ваші душі. Хотять його розпяти. Чуєте? На хресті має умерти! То смерть найстрашніща зі всіх смертий і..."

Я не докінчив. Юссуф Алі крикнувши, як стояв пустився бічи, а його жінка крикнувши, за ним. Я не міг їх стримати, треба булоб за ними бічи, а я не мав часу до страти ні хвилі. Я говорив далі, але не знайшов послуху в зимних серцях. Вкінці привів я вправді до того, що вони зійшлися на раду, але по сбраді, шеїк мені сказав таке:

„Пане, ти нашим гостем й ми всі твої приятелі; але той Гуссайн Іза перейшов до Саліб Ізи. Як його тепер мають розпяти, то ми в тім лише видимо справедливу кару

Мугаммеда, що стоїть на Аллаговім троні. Ми поповнилиби найбільший гріх, як би хотіли помагати відступникові. Ти не нашої віри; як хочеш його рятувати, то рятуй, а нас увільни від своїх просьб, які й так закравують на грозьби, що ми тобі прощаємо."

На таке не було вже нічого сподіватись ні що більше робити. Я й Галеф — от й всі. Не гаючись, пустився я бічи назад. Моє ходження до них й просьба не лишень що нічого не принесли, але ще й справу погіршили, бо можна було на сліпо сподіватись, що Юссуф Алі й його жінка лишень дурниць понароблюють. Що вхід до їх оселі стояв отвором й так лишився за мною, нічо мене не обходило. Я збіг в долину як лиш скоро міг, а при тім горячково думав, що тепер почати. При тім не завважив я, що я кілька разів упав й одінє та скіру подер. Прибігши над ріку, замочив я насамперед голову, бо очи палали мов вогонь — вогонь, а це було слово рятунку! Так, лише вогнем можна було Гуссайна Ізу рятувати. В Ревандіс купив я був „шаггайта" (сірники) а одну пачку мав в кишени.

Саме як бродив я через воду піднесли Мір Магмалі крик. Чи може злапали родичів Гуссайна Ізи? Я біг далі й почув зараз

потім гавкання псів. Ну, хиба вже по вс'мі Певне Мір Магмалі злапали обоїх Гадають, що Мір Юссуфі також є тут в лісі й розпустили псів. А як вони завітрять Галефа! І я мусів бути на горі, а мав при собі лиш ніж. З одним чи з двома псами дав би я ще собі раду й без стрільби, але як їх є більше? Зрештою стріляти годі, щоб не почули Мір Магмалі й не довідались, що ми тут є скорше як нам цього треба.

Все те лізло мені на голову, як я біг на гору. Гавкання утихло; то дещо вспокоїло мене. Вкінці був я на горі коло тину, але не коло клена. Треба було його шукати, — й знайшов.

„Галеф, ти ще на горі!" спитав я.

„Так. Говори потихше й лізь на дерево скоро, скоро, бо пси!"

В одній хзильці сидів я коло нього.

„Вже пропало, Сігді!" говорив він. „Диви но на долину!"

Страх обняв мене, як ще ніколи передтим. Гуссайн Іза висів на хресті а його родичі привязані до пня.

„Він умре?" питав Галеф. „Висить вже може з чверть години. Зараз потім кричали його родичі, щоб їх впустити до середини."

„Безумні! Як привязали його?"

„Ременями."

„А пробили його?"

„Ні".

„То один день витримає. Мені відказали помочі, але ми оба вирятуємо його й родичів,

мій любий Галефе. А що з псами? К!лько їх є й де вони?"

„Є три. Випустили їх зараз, як лиш прийшли родичі. Погавкали трохи, потому перестали, бігали поєдинчо навколо тину, але мене не знайшли. Нюху не мають зівсім."

„Нюх мають добрий, як лиш впадуть на слід. Слухай!"

По під клен перебіг мимо один пес; а те утішило мене.

Тепер уважай, що я обдумав!" говорив я далі. „Наперед треба позбутись псів. Злізємо; стріляти не можна. Ти станеш за мною, я злапаю кожнього, що надійде, притримаю сильно, а ти пхнеш ножем в серце."

„Ні, еффенді, ні! Вони видруть тобі гартанку з шиї!"

„Не журись мною! Нічо мені не зроблять. Колиб я лише видів на обоє очий? Побємо псів, тоді до діла, й то з огнем. Підпалимо тин, він сухий, й то з сего боку, щоб відвернути увагу від тамтого напроти нас, де висить Гуссайн Іза.

„Вони борзо убють його, заки сюди прибігнуть!"

„Я не допущу до цего своєю стрільбою."

„Та чей будеш з цего боку?"

„Я буду там в тій дірі, що ми єї виробили. Щоб все пішло як слід й щоб вогонь

зачався на час, я там піду зі стрільбою а ти тут лишишся. Ти назбираєш собі сухого ріща, підложиш як треба й підпалиш, в хвилі коли шакаль забреше три рази, припильнуєш, щоб скоро горіло дальше й не погасло а потім зараз скоро прибіжиш до мене."

„Я підпалю в кількох місцях, трьох, чотирьох, пятьох."

„На, маєш сірники. А тепер ходи!"

Ми злізли. Я скинув з себе жакет, звинув на вздовж рукавів й так обвинув собі ним міцно шию. Галеф витягнув ніж. Незадовго почули ми з лівого боку форкання.

„Уважай, вже йде один!" сказав я до Галефа. Галеф станув за мною.

Горіючі огні в середині оселі кидали тільки світла на нас, що можна було розпізнати величезного курдийського пса. Варчання присувалось скоро чим раз близше, пес летів, побачив мене, станув хвилину а відтак не видавши найменьшого голосу, кинувся з великим скоком на мене, хапаючи за горло. В тій самій хвилині розпростер я руки, зігнувся наперід, щоб не впасти, й обхопив його руками за шию саме тоді, як він хотів вхопити мене за горло. Його зуби загрязли в звиненім жакеті й не скалічили мене, а я стискаючи чим раз більше руки, так придусив його шию й го-

лову до своїх грудий, що вкінці не стало йому віддиху Він став мліти.

„Коли, Галеф!"

Галеф штовхнув чотири рази ножем раз за разом в серце; я пустив пса. Він вже не рушився.

„Гамдуліллаг, удалося!" Закликав радісно Галеф. „Я не гадав, що це так можна, Сігді! коби ще так другі." —

„Тихо!" перервав я йому бесіду. „Йде другий, цим разом з правого боку."

Ми звернулися в той бік. Другий пес прийшов й ми справились з ним так само, як з тамтим, хиба з цею ріжницею, що в передсмертній тревозі зловив мене сильно зубами за рамя. Трохи згодом прийшов третий й послідний. Його справили ми як й першого. Тепер поміг я Галефови назбирати трохи сухого ріща, щоб можна відразу в кількох місцях підпалити а відтак, взявши стрільбу, пішов скорою ходою на противний бік. Прийшовши там, вліз у видовбану нами діру й став дивитись перед себе.

Іза, що мав бути світлом Могамеданізму, висів за те, що признався до католицької віри, на хресті. Але не прибитий гвоздями як Спаситель а привязаний ременями. Мимо цього його твар зблідла й скривилась страшно від болю а все тіло дрожало від судо-

рогів. Його родичі були так привязані до пня, що мусіли дивитися на нього й на себе. Руки до пів мали вільні.

Одні Курди, надивившися до волі, відходили, а приходили другі. Ставали півколесом коло них і сміялися та кпили споглядаючи зимним серцем на болі роспятого та привязаних.

Вони не заховувалися тихо, а потішали себе словами надії, з яких глумилися видці.

„Терпи!" просила мати сина. „Він певно прийде, він прирік, що вибавить тебе. Ти знаєш його. Що він обіцяє, цього певно дотримає."

Потім плакала й молилася. Те саме робив і Юссуф Алі. Він перервав свою молитву, щоб промовити до сина:

„Це я всьому винен, я сам! Я хотів тримати з Аллагом, котрий тебе таки не вирятує. Тепер біль мій гірший од твого, але може прийде цей пан на поміч. Як прийде, то зроблю собі ножем на грудях саліб Іза (Христовий хрест) на спомин цієї хвилини терпінь."

„Не плач, мамо," просив Гусайн Іза. „Божа мати терпіла тисячу разів більші муки, як ти. Не плач, тату, бо мені можна завидувати. Смерть за святу католицьку віру отвирає дорогу до раю. Мені не жаль

себе, лише вас. Ви прийшли мене рятувати, а тепер самі близькі смерти. Але може прийде ще пан, щоби бодай вас вирятувати. Благаю Господа, щоби прийшов."

Підніс голову до гори й молився голосно до Бога. Взивав безнастанно страстотерпної Матери Божої о поміч і заступництво. А Мір Магмалі договорювали. Я не міг і не повинен був довше чекати, хоч і знав, що з Галєфом, або й сам зможу всіх трйох освободити. Положивши руки на уста, забрехав я о скілько мож голосно тричі, як бреше шакаль. Впяливши око в противний бік, побачив я зараз полумінчик, а за ним показався другий, третій, четвертий і більше. В пів хвилини стояло з двацять метрів тину в полуміні. Огонь страшно ширився.

Курди побачили огонь і кинулися рятувати. Мій помисл удався. Всі кричали, бігали, хапали за коновки. Худоба, що лежала до тепер спокійно, позривалась і бігла між хати й людей. Перелякані Курди кидалися до хат, щоби рятувати своє майно. Ніхто не зважав на дерево, а я відтявши кілька гиляк тополі, котрі мені заваджали, скочив під дерево.

„Я тут!" потішив я всіх троїх. „Наперед вас, а потім сина!"

„О свята Маріє! Страстотерпна Мати, як дякую тобі!" — закликала Курдийка, коли ремені спали з її рук під моїм ножем. „Страстотерпна Мати, тебе взивав мій син, тобі відступаю його на службу!"

„О саліб Іза," — кликав її чоловік. „Ти дійсно сильніщий як півмісяць пророка! Жінко, я вже знаю твою страстотерпну Матір, а хоч не так добре як ти, то від сьогодня буду її почитати."

Обоє старі були освободжені. Я потягнув один раз ножем і ноги сина стали вільні. Взявши ніж у зуби, виліз я на дерево, а опісля на ліве рамя поперечки хреста. В тім показався Галеф у дірі.

„Ходи скоро на друге рамя поперечки," приказав я йому. „Мусимо разом ростяти оба ремені на обох руках, інакше зломить руку. Його батько досить сильний, щоб зловити його."

Малий, жвавий Гаджі видрапався на дерево мов вивірка. Юссуф Алі стояв з розложеними руками. Одно різання ножем з одного боку, другий з другого — й Іза упав на руки свойого вітця, що з радості голосно крикнув і притиснув його до грудей. Мати обіймила обох і також безмірно тішилась. Втім спостеріг я, що нас замічено. Кількох Магмалів лишивши все, пустилися бігти до нас,

за ними другі. Я скочив на землю, а Галєф також підніс стрільбу, що її я лишив під деревом.

„Утікайте всі в ліс до нашої оселі! — крикнув я до них. „Не журіться мною, мені нічого не станеться.

Послухали. Гуссайн Іза не міг іти, й батько мусів його нести. Магмалі зближилися. На щастя не мали ніякої зброї. Я змірився на них і наказав, щоби станули. А що не послухали й заєдно бігли, дав я три стріли по ногах. Застрілити не хотів я нікого. Поцілені попадали, інші повставали, всі ревіли з люті. Я сього й хотів. Тому що праве око боліло мене, мусів я стріляти на ліву руку, а на неї я не був так вправний. Користаючи з хвилини, переліз я собі через діру, таки на очах Курдів, а вони стояли далі, не наважившися йти за мною.

Тепер горіли вже два боки тину. В лісі було видно, як серед дня. Не боюся ворогів, пустився я навпростець у долину до ріки, а опісля до гори, де було видніще, як у долині. Тут стрінув я Галєфа й усіх своїх вирятованих, саме як доходили до брами оселі.

Мір Юссуфи стояли і приглядались огневі, й не розуміли відки взявся. Юссуф Алі перейшов між них, несучи на руках сина й не

відповідаючи ні словом на їх запити. По дорозі росповів йому Галєф, що вони не хотіли помогти в рятуванню. Я йшов за ними. Гаджі Галєф не міг витримати; станув, щоб розповісти, що сталося.

Ми тимчасом прийшли до хати Юссуфа Алі, я казав засвітити два каганці, щоб оглянути сина. Він на щастя не довго висів на хресті. Мускули й жили були цілі. Його страшно боліло все тіло й почув, себе як би був розбитий, але небезпечного не було нічого.

Що до мене, то я перелякався себе самого, побачивши себе в судині з водою, яка послужила мені за дзеркало. Око й ніс запухли й посиніли; та я не сумнівався. що зимні оклади й спокій направлять усе.

Юссуф Алі просив мене простити йому його вчинок. Обоє разом не могли мені надякуватися, син також, але спокійніще, бо ще був за слабий.

Коли прийшов Гаджі Галєф, вийшла Фатіма Маріяг, щоб на ново роспалити огонь і барана спечи вже вкінці. Так нещасливо перервана вечера мала тепер скінчитись радісним пиром. Двері від хати замкнено, бо ми хотіли показати свою неохоту до Мір Юссуфів і не впускали нікого до середини.

По вечері Гуссайн Іза мусів піти спати, ми-ж сиділи ще довго й росповідали

свої нинішні пригоди. Коли вже все до одного собі пороказували, мусів я оповідати про святу родину, про Юссуфа теслю, про Марію, Пречисту Діву, про Ісу, Боже дитя. Я оповідав усе про життя і смерть, про воскресення й вознесення на небо Спасителя. Я оповідав так, як дітям, бо ці люди не булиб інакше зрозуміли.

Такі хвилини то благословенні, то святі хвилини. Годі їх так добре описати, як це перебувається. Мої слухачі заховувалися так побожно, як я лише міг собі того желати. Я пізнав, що кожний з нас може бути місіонарем, коли лише тримається щиро Христової науки — місіонарем не словом, а ділом. Юссуф Алі затопився цілком у св. Йосифі й попросту гордився, що є вітцем такого побожного, навіть роспятого християнина. Рішився зівсім піти з сином до Мусулю й закликав вкінці:

„Пане, нинішний день привів мене до цілковитого розладу з Могамедом. Я буду християнином і вважаю за найбільше щастя це, що мій син буде священиком."

Фатіма Маріяг припала плачучи з радості до нього й цілувала його. Її син іще перш оповів їй про страстотерпну Божу Матір і се їй лишилось у памяті. З усіх святих, про яких я їй оповідав, найглибше

запала їй у серце Страстотерпна Мати, й Її Син, Спаситель світа. Вона плачучи стиснула мене за руки й сказала:

„Нині прочуваю, що мусіла витерпіти ця Мати болізни. Пречиста Діва відвернула біль від мене. Їй одинокій належить мій син, а я будучи його слугою, послужу тим самим Їй. Те я постановила собі й цього дотримаю."

Над ранком мусіли ми таки піти спати. Коли ми коло полудня побудилися, почув себе Гуссайн Іза значно здоровіщим; моя спухлина трохи спала й око бодай трішечка могло побачити світла Божого.

А що на разі виїхати було не можливо, то ми мусіли з Мір Юссуфами якось поладнатися. Галеф з хоробрим кавасом гостив у шеїка я в Юссуфа Алі. Їди достарчував йому шеїк. Наші Курди гордились нами, як не знати чим. Двох видістали трйох з межи трьох сот ворогів. До того прийшло й це, що Мір Магмалі опустили свої оселі, а Мір Юссуфи мали на довгий час спокій. Були нам за те дуже вдячні й заявляли нам це, як могли й уміли.

Я виздоровів скорше, як Гуссайн Іза. Стало на тім, що Гуссайн Іза візьме з собою родичів, а при тій нагоді й мого каваса відставить до Керкук. Кавас тішився тим

дуже. Стратив уже всю охоту їздити з чоловіком, котрий що дня бється. Розуміється дістав од мене бакчиш, чим був більше вдоволений, як мною самим.

Вкінці виїхав я рано з Галефом. Знатніщі Мір Юссуфи товаришили мені кусник дороги. Коли ми пращалися, поцілувала Фатіма Маріяг мої руки і сказала:

„Не забудь на мене, пане, як я й за тебе ніколи не забуду. Ти маєш матір, поздорови її від мене! Я буду все за неї й за тебе молитися!"

Юссуф Алі скинув зі себе свій кожух, витягнув ніж, вирізав на своїх грудях дві на хрест рани й сказав:

„Це я постановив собі! я і постановив це зробити. Це мій обіт, це мій знак; ес саліб, хрест ес саліб Іза, Христовий хрест. В нім я від сьогодня буду жити, в нім також умру. Дякую тобі. Їдь з Богом і будь такий щасливий, як я тепер!"

Гуссайн Іза попращався зі мною як брат. Прирік дати мені вістку про себе й дотримав слова. І Мір Юссуфи подали нам руки й дякували. Коли я опісля по цім розпрощанню їхав з Галефом, сказав він до мене:

„Сігді, колись хотів я з тебе зробити магометанина, а вийшло зівсім противно. Іза вірує, ще хрест сильніщий як Магомед. Я по-

говорю з Ганнег, своєю жінкою, найкращою між дочками Арабії. Хоч не буду священиком, але чимось іншим як тепер є, то буду!"

А що Гуссайн Іза й його родичі тепер порабляють і де вони? Може, може росповім іншим разом про це...

ВИДАВНИЦТВО „ДОБРА КНИЖКА“

М. Мох — Львів, вул. Содова ч. 4.

поручає отці книжки:

К. Май: Воскресення — оповідання з бразилійського життя — з образками

К. Май: Проклятий — оповідання з Туреччини, з образками

Спомини з терневої дороги по Сібіру й Росії з образками

Клюг: Життєві питання — два томи

Уайзмен: Фабіоля — повість з часів переслідування християн

А. Бесієр: Малий апостол Петрусь — оповідання

З. Ляґерлєф: Чуда святині — лєґенда з образками

З. Ляґерлєф: Різдвяна ніч — дві лєґенди з образками

Шмідт: Геройська любов — повість зі середновічних часів

К. Поліщук: Золоті зернятка — оповідання

К. Поліщук: Скарби віків — українські лєґенди

К. Поліщук: Жменя землі — галицькі лєґенди

К. Поліщук: Воєнко — оповідання з війни

В. Лімниченко: З війни 1914—20

В. Лімниченко: Хуртовина

Г. Костельник: Помершій донечці

Д-р. Г. Костельник: Границі демократизму — соціяльна студія

Ю. Д.: Правила доброго виховання

В Софронів: Під сміх війни — оповідання

Ю. О ільський: Іду на вас історичне оповідання

Стівензон: Остров із закопаними скарбами — повість

Другий Мік Сміху — 338 жартів

350 загадок

Правила нового правопису

С. Калинець: Легенди — з образками

Й. Єргензен: Притчі — переклад з данського

Я. Вільшенко: Вільгельм Тель — історичне оповідання, з образками

Др. И. Маркевич: Організація шкільної молоді

Бавмгартнер — Гуондер: Індийські оповідання — з образками

В. Островський: Хома Дубило — історичне оповідання з життя Холмщини

В. П. Полянський: Дядько Тарас — сценка для молоді

О. Уайльд: Зоряний хлопчина — оповідання з образками

Д-р. Г. Костельник: Шевченко з релігійно-етичного становища — критична аналіза

Д-р. Б. Барвінський: Історія українського народу — з образками і картою

Д-р. Б. Барвінський: Наше народне ім'я — про назви „Україна" й „український"

О. Т. Лежогубський: Де знайти правду? II. видання

О. Т. Лежогубський Христос між нами

та богато инших цікавих книжок. На бажання вишлемо Вам катальоґ — цінник добрих книжок. На пошту вишліть 40 Мп. пошт. значками в листі. Ціни не подаємо, бо зміняються. Замовляйте отже за посліплатою.

Коли Вам спішиться, то пришліть 1000 Мп. а дістанете 15 ріжних книжочок; коли пришлете 1500 Мп. дістанете 20 книжочок і даром календарець.

Пишіть на адресу:

Видавництво „Добра Книжка"

М. Мох — Львів вул. Содова 4.

МАРІЙСЬКЕ ТОВАРИСТВО МОЛОДІ

заведено на вкраїнській землі звиш 300 літ тому. Між украї-ською шкільною молоддю воно заведене в році 1918 ві Львові. Тепер воно гуртує у своїх рядах понад 600 звичайних членів, прихильників та добродіїв. Веде шкільну молодіж середніх шкіл до любови Пречистої Діви Марії, та Її Божественного Сина, вироблює в молодих серцях правдиву побожність, совісність, працьовитість, невинність серця й сильну волю до доброго. Видає для молоді добрі книжки та гарну газетку »НАШ ПРИЯТЕЛЬ«. Поширило за недовгий час звиш сто тисяч примірників до доброго читання.

Хто бажавби звязатися з тим товариством, най приступить до МАРІЙСЬКОГО СОЮЗА ПРИЯТЕЛІВ МОЛОДІ ві Львові.

Студентський Вісник

„ПОСТУП"

Виходить він у Львові в'д 1921 року що місяця в обсемі 1 і пів до 3 аркушів друку. Це одинский у нас часопис, що правдиво стоїть на христіянських засадах і доцільно стремить до того, щоби виробити нашу молодь на освічених, совісних та статочних членів нашої української суспільности. На своїх сторінках обговорює всі ділянки знання й під хвилю інтересні студентські справи, подає вісти зі студентських організацій у краю й за кордоном. Думаємо, що не найдеться ні один священичий дім, ні одна учительська сила, ні одна освічена по христіянськи думаюча, людина на широкій землі нашої наскрізь христіянської батьківщини, котра не належалаб до ряду сталих передплатників „Поступу".

Від нового року виходить

у Жовкві

гарна газетка

для дітий і шкільної молоді,

яка називається

Цю газетку видає Марійське Товариство Молоді. Нова газетка виходить у половині кождого місяця (около 15-го), містить цікаві оповідання й гарні образки і вісти з світа і Церкви. „НАШОГО ПРИЯТЕЛЯ“ читає приємно й старий й дитина, і школяр й робітник.

Всім приносить „Наш Приятель“ радість і потіху.

„Наш Приятель“ — то найтанша газетка. Один лист „Нашого Приятеля“ коштує 30 марок. На 3 місяці (з поштою) 100 марок. В Америці на цілий рік, 1 доляр.

Хто приєднає нових передплатників і пришле від них гроші, той дістане в д „Нашого Приятеля“ нагороду.

Хто хоче знати яку, той най перечитає „Нашого Приятеля“

Добрі родичі замовляють для своїх дітей газетку „Наш Приятель“. Ревнителі й ревнительки приєднують нових передплатників. Школярі і школярки, котрі бідні, то на спілку у двох, або трйох передплачують свою газетку.

Гроші й замовлення адресується:

Видавництво: „НАШ ПРИЯТЕЛЬ“ Жовква

Марійський

Союз Приятелів Молоді

(Одобрений Високопреосв. Митрополичим Ординаріятом в р. 1918).

Цей гарний Марійський Союз основано рівночасно з Марійським Тов. Молоді.

Марійський Союз помагає Марійському Товариству. Помагає молитвою, помагає грошевими датками. Хто кожного року дає 100 мп. (1 доляр), той є в Марійському Союзі **„Приятелем"** — Хто раз на все дасть жертву 1 000 мп. (10 долярів), той є **„Добродієм"** — Хто раз на все пішле 5.000 мп (100 долярів), той стає **„співосновником"**

За всіх у Союзі правиться що року вічні Служби Божі, а також, як хотять за їх кревних і померших. За Приятелів правиться одна Сл. Божа; за Добродіїв дві, за Ктиторів три по всі часи.

Хто хоче принести дар для Марії, хто бажає, щоби молодіж гарно виховувалася, хто хоче, щоби цілий нарід мав добрих провідників, священиків, учителів та інших, той най приступить до Марійського Союза Всі можуть приступити: старші й молодші, хлопці й дівчата, й також малі діти.

Всі письма й датки посилається на адресу:

Маійське Товариство Молоді у Львові

ул. Коперника, 56

Хочеш цікавої книжочки, то замовте собі в Жовкві:

МАЛИЙ ПЕТРУСЬ,

апостол Найов. Евхаристії

Довідаєтеся як він жив, як апостолував, які гарні листи писав до знакомого духовного отця, як гарно закінчив своє життя. Коли читати ту книжочку, то не можна від неї відірватись. Кілько коштує, про це пише газетка:

НАШ ПРИЯТЕЛЬ

ГОЛОС ІСУСА

в НАЙСВЯТІЙШІЙ ЕВХАРИСТІЇ

Хто раз уважно цю книжечку перечитає, то назавсіди полюбить Ісуса, що замкнений у кивоті з любови до людей, так сердечно їх запрошує. Хто набуде цю книжечку (тепер она вже в 3-ім виданню, побільшена, та з гарним образочком на верху), той ніколи не схоче розлучитися з нею. Коштує 20 Мп.

Одної штуки не замовляти осібно, бо й опакованнє дороще, як книжечка. Але замовляти або з другими книжками, або саму ту книжочку, але найменше 15 штук.

Найліпше замовляти по 50 штук і тоді пошту оплатить видавництво.

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

UTL AT
D RANGE BA
39 10 03